

■ A ■
MITOLÓGIA
■ NAGYKÖNYVE ■

A
MITOLÓGIA
NAGYKÖNYVE

Penguin
Random
House

A FORDÍTÁS ALAPJA
The Mythology Book

Copyright © 2018
Dorling Kindersley Limited
A Penguin Random House Company

FORDÍTOTTA
© Rigán Lóránd, 2019
Az ókori Hellász
Az ókori Róma
Észak-Európa

© Farkas Henrik, 2019
Ázsia
Az amerikai kontinens
Az ókori Egyiptom és Afrika
Óceánia
További mítoszok

LEKTORÁLTA
Lautner Péter

SZERKESZTETTE
Szöllös Péter

HVG KÖNYVEK

Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Török Hilda

ISBN 978-963-304-819-1

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy
annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni,
bármely formában vagy eszközzel
– elektronikus, fényképeszeti úton vagy más módon –
a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt.,
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és
Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Szauer Péter

hvg könyvek

www.hvgkonyvek.hu

Nyomdai előkészítés: Molnár Zsuzsa

Nyomás: TBB, Slovakia

A WORLD OF IDEAS:
SEE ALL THERE IS TO KNOW
www.dk.com

ALKOTÓTÁRSAK

PHILIP WILKINSON, konzultáns

Több mint 50 könyvet írt történelmi, vallási, művészeti és mitológiai témákban. A DK jelentette meg *Mythology* (Mitológia) és *Religions* (Vallások) című munkáját. A *Myths and Legends* (Mitoszok és legendák) és (Robert Ingpen-nel közösen írt) *A Celebration of Customs and Rituals of the World* (Szokások és rituálék világszerte) című könyvét az ENSZ saját kiadványaként terjeszti.

GEORGIE CARROLL

A Londoni Egyetem Keleti és Afrika-tanulmányok Intézetében a fenntartható életvitel megjelenési formáit kutatja az indiai irodalomban. Emellett íróként is ismert. 2015-ben jelent meg a *Mouse* (Egér) című könyve.

DR. MARK FAULKNER

17 évig élt és dolgozott Afrikában, majd visszatérve a kutatói pályához, PhD-fokozatot szerzett. Terepmunkája során a boni vadászó-gyűjtögető népet vizsgálta. Jelenleg a Londoni Egyetem Keleti és Afrika-tanulmányok Intézetében Afrika vallásairól tart előadásokat.

DR. JACOB F. FIELD

Történész, a Cambridge-i Egyetem kutatója. Tématerülete a londoni nagy tűz, valamint Nagy-Britannia gazdaság- és társadalomtörténete.

DR. JOHN HAYWOOD

Középkori történelmet tanult a lancasteri, a cambridge-i és a koppenhágai egyetemeken. Több mint 20 könyvet írt. 2013-ban jelent meg például a *Viking* (A vikingek), 2015-ben pedig a *Northmen* (Az északiak) című könyve.

MICHAEL KERRIGAN

Közreműködött az 1993-ban publikált *Chambers Dictionary of Beliefs and Religion* (A hiedelmek és vallások szótára) és a 2002-ben megjelent *The Times World Religions* (A világ vallásai) kiadásában. Több önálló kötete is megjelent: 2001-ben az *Ancient Greece and the Mediterranean* (Az ókori Hellász és a mediterráneum) és az *Ancient Rome and the Roman Empire* (Az ókori Róma és a Római Birodalom); 2009-ben a *The Ancients in their Own Words* (Őseink világa, ahogyan ők látták); 2016-ban pedig a *Celtic Legends* (Kelta legendák).

NEIL PHILIP

Számos népművészeti és mitológiai tárgyú könyvet írt, többek között említésre méltó a *Mythology of the World* (A világ mitológiái), a *The Great Mystery* (A nagy rejtély), valamint a *Mythology* (Mitológia) című munkája.

DR. NICHOLAUS PUMPHREY

Valláskutató, a kansasi Baldwin Cityben működő Baker Egyetem adjunktusa. Szakterülete a bibliai tanulmányok, az ókori közel-keleti történelem és irodalom, valamint az iszlám tanulmányok. Az izraeli Akkóban működő Tel Akko Total Archeology projekt szakértője.

JULIETTE TOCINO-SMITH

Posztgraduális hallgató a Londoni Egyetemen. Egy szemesztert Dél-Koreában tanult, ennek hatására kutatni kezdte, miként formálják a fikciós történetek és a mitológia a koreai társadalmat napjainkban.

TARTALOM

10 ELŐSZÓ

AZ ÓKORI HELLÁSZ

- 18 Gaia először méltó párját hozta világra, a Csillagos Égboltot
A világ eredete
- 24 Férjének meg, az Ég sarjának, az ősi királynak kódarabot nyújtott át gyolcspólyába takarva
Az olümposzi istenek
- 32 Kora ifjúsága idején Zeusz legyőzte a föld szülte titánokat
Az istenek és a titánok háborúja
- 34 Hó nem esik, viharok sose dúlnak, nincs soha zápor
Az Olümposz hegy
- 36 Durva bilincessel oszlop törzséhez szorosan láncolta-kötötte
Prométheusz segít az embereknek
- 40 Fedelét felemelte, mind szétszórta, az embernek sok gondot okozva
Pandóra szelencéje

- 42 Számos halandó és halhatatlan asszonnyal hált együtt
Zeusz szerelmi kalandjai
- 48 A földmély istene visszhangos palotáját lakja erős Hadész
Hadész és az Alvilág
- 50 A férje titokban édes gránátalmamagot nyújtott eleségül
Perszephoné elrablása
- 52 Házainkat elhagyták az asszonyok, szent tombolást színelve
A Dionüszosz-kultusz
- 53 Hátrafordult és vetett egy pillantást a feleségére, aki már indult visszafelé
Orpheusz és Eurüdiké
- 54 Álmok vezetője
Hermész első napja
- 56 Athéné az olajfát, Poszeidón a hullámot adta ajándékkul
Athén alapítása
- 58 S kijelentem mindnek a döntő szöveget, jósolva a szentély gazdag ölében
Apollón és a delphoi jósda
- 60 Szeret ez, s a szerelmesnévtől is fut a másik
Apollón és Daphné
- 62 A borotváló-kés élén áll az akhájok dolga
A trójai háború

- 64 Nézzétek itt e földnek kettős zsarnokát – apám megölték
Orestész megbosszulja Agamemnónt
- 66 Férfiúró! szólj nekem, Múza, ki sokfele bolygott Odüsszeusz kalandjai
- 72 Ha ezeket mind végrehajtottam, halhatatlan leszek
Héraklész feladatai
- 76 Félig bikának mása, félig emberé
Thészeusz és a Minótauros
- 78 A hebehurgya Ikarosz nem törődött apja parancsával, egyre magasabbra szállt
Daídalsz és Ikarosz
- 82 A bronzpajzsban a tükörképét figyelve levágta a Medúza fejét
Perszeusz és a Medúza
- 84 Gyűlöletem feneketlen kelyhéből szakadatlanul öntök
Iaszón és Médeia
- 86 Sorsod démona, Oedipus! És boldognak az ég alatt Senkit se dicsérek
Oidipusz sorsa

88 Távol időzik az égtől is:
több néki Adonis
Aphrodité és Adónisz

90 Mihez csak ér testem,
minden változzék sárga
arannyá!
Midász király

91 Egész haderőtöket is
egyszerre elnyelte a föld
Atlantisz legendája

AZ ÓKORI RÓMA

96 Harcokat éneklek
s egy hőst
Aeneas, Róma alapítója

102 Romulus és Remus
lelkében kívánság
ébredt, hogy várost
alapíthassanak
Róma alapítása

106 Istenek atyja vörös
lánggal szeli át a felleget
Numa rászedi Jupitert

108 Semmi egyéb maga Vesta,
csupán lobogó láng
Vesta és Priapus

110 Hangról rám ismernek:
a sors hangom meghagyja
tovább is
A cumaei Sibylla

112 Szeretlek, mint az életemet
Cupido és Psyche

114 Éget az önszerelem;
tűz gyújt, amit én rakok
Narcissus és Echo

115 Szövi, szorgos pók
szövetét szakadatlan
Arakhné és Minerva

116 Érdemlem! Vérrel kell
érte fizetnem!
Kübelé és Attis

118 Mithrász a keletkezés
világának ura
Mithrász és a bika

120 Nagy művészettel
készített szobrot eközben
hó elefántcsontból
Pygmalion

121 Mert szeretőm voltál,
ajtó-sarok asszonya
légy te!
Carna és Janus

122 Nem akadt sérényebb
más Latiumban
kert-mívelni
Pomona és Vertumnus

124 A halál sem tép tova
tőlem
Pyramus és Thisbe

125 Égi legyen, kit az ég kedvel
s tisztelt, aki tisztelt!
Philemon és Baucis

ÉSZAK-EURÓPA

130 Ymir húsából
halmosodott a föld
A világ teremtése

134 Ismerek egy kőrist
neve Yggdrasil óriási szál,
fehér nedv fürösztí
Ódin és a világfa

140 A világ első háborúja
Az istenek harca

142 A vért mézzel
vegyítették. Aki ivott
belőle, költővé vagy
tudóssá vált
A költészet mézsőre

144 Ha mégoly erősen is
sújtott le vele Thór,
pörölye nem hibázott
Az istenek kincsei

146 Lehet, hogy nagyobb
vagy, mint amekkorának
látszol?
Loki és Thór kalandjai
Jötunheimben

148 Ennél nagyobb
gonosz tettet még
nem követtek el
az istenek és emberek
világában
Baldur halála

150 Fivér fivérrel vív,
vért ont s öl
Az istenek alkonya

158 Fáfnir kígyózott lefelé
a csapáson a vízhez,
Sigurd beledöfte a kardját,
és megölte
A sárkányölő Sigurd

**160 Hadd bújjon a szampó
szépen, hadd zúgjon
a tarka tetős Észak
kőhalma tetején**
Kalevala

**164 Nyolcvan évig volt
Írország királya a Dagda**
A sokoldalú isten

**165 Hamukupaccá vált,
amint földet ért**
Bran utazása

**166 Nem felejtik el
Cúchulainnt soha**
A cooley-i marharablás

**168 Írország legerősebb és leg-
bátrabb férfia hírében állt**
Finn MacCool és az Óriások
útja

170 Llew virág-asszonya
Blodeuwedd

**172 Az, ki eme kardot az kőből
s üllőből kivonja, arra
született, hogy egész
Angolföld királya legyen.**
Artúr király legendája

ÁZSIA

**182 A fenséges mennyből
az istennő az Alvilágra
sóvárgott**
Inanna alászállása

**188 Rombolni vagy teremteni
akarj – máris úgy léssen!**
Marduk és Tiámat

**190 Hőst teremtettél, isten-
embert, legyőzhetetlen
ég-bikáját**
Gilgames-eposz

**198 Két szellem, az egyik jó,
a másik rossz, gondolat-
ban, szóban és tettben**
Ahura Mazdá és Ahriman

**200 Brahma kinyitotta
a szemét, és ráébredt,
hogy egyedül van**
Brahma megteremti a kozmoszt

**201 Siva ráhelyezte az
elefánt fejét a törzsre,
és újjáélesztette a fiút**
Ganésa születése

**202 Ó király, önmagaddal
szerencsejátékot űzni
tévedés!**
A kockajáték

**204 Ráma erényes és a legelső
minden igaz ember között**
Rámájana

**210 Én vagyok az Úrnő,
a világok kormányzója**
Durga megöli a bivalydémont

**211 Óh! Meenakshi! Halszemű
istennő! Adj nekem
földöntúli boldogságot!**
A halszemű istennő férjét talál

**212 Te vagy, ki királya kell, hogy
legyen az egész világnak**
A baigák eredete

**214 A jang vált a mennyé,
a jin vált a földdé**
Pan-ku és a világ teremtése

**216 A tíz nap mind egyszerre
jött fel, és kiszárították
a kénékbe kötött gabonát**
Ji lelövi a napot

**218 Bejárom az óceánok
sarkait, és elmegyek
az égbolt széléig**
A majomkirály kalandjai

**220 Miután végeztek a földek
létrehozásával, folytatták
azok szellemeinek
megteremtésével**
Izanagi és Izanami

**222 Mindenféle csapás jelent
meg mindenütt**
Szuszánó és Amateraszu

**226 Rizsed, mely az Égi
Világból származik, jó**
Tűz és rizs

**228 Létezett egy ember,
Tangun Vanggomnak
hívták, várost teremtett
és nemzetet alapított**
Korea legendás alapítása

**230 He Moszu, aki a napfényt
és napsugarakat
teremtette, Jukva testét
kényeztette**
Csumong

AZ AMERIKAI KONTINENS

**236 A Föld tengeren lebegő
óriás sziget**
Cseroki teremtésmítosz

**238 Én vagyok,
aki az életet szövö**
Pókasszony

**240 Kezdd bele egy Szarvasbőr
Táncba! Látni fogod,
onnantól minden jóra
fordul**

A wogék rendezik a vitát

**242 A bálnának árnyéka
volt ő**

A holló és a bálna

**244 És a Nap tartozik
az egyikhez, a Hold
pedig a másikhoz**

A Hős Ikrek

**248 Így azután a Nap az égbe
távozott**

Az Őt Nap legendája

**256 Kezdetben, mielőtt
ez a világ létrejött,
létezett egy lény, akit
Virakocsának hívtak**

Virakocsa, a teremő

258 A kenu igazi csoda volt

Az első kenu

**260 A világ teremője mindig
létezett**

Az Ég létrehozta a Napot
és a Földet

AZ ÓKORI EGYIPTOM ÉS AFRIKA

**266 Egyedül voltam
az ósóceánnal**

A teremő és az első
istenek

**272 Üdvözlégy, Ré,
teljesíts be minden
napot!**

Ré éjszakai bárkája

**274 Ízisz egy olyan asszony
alakjában élt, aki ismerte
a hatalom szavait**

Ré titkos neve

**276 Nut, a hatalmas így szól:
Ő a fiam, az én elsőszülött
fiam, Ozirisz**

Ozirisz és az Alvilág

**284 A tűz használatával
megjelenne a rossz**

Szan teremősmítosz

**285 Ajándékot adok, amit
szarvasmarhának hívnak**

En-kai és a szarvasmarha

**286 Kösd a lopótököt mögéd,
és máris fel tudsz mászni
a fára!**

Ananszi, a pók

**288 Mindent, ami tisztátalan,
a Víz eltüntetett**

A dogon-kozmosz

**294 A királyné meg akar
ölni téged**

A fortélyos Eshu

ÓCEÁNIA

**302 Gyere, és halld történe-
teinket, lásd földünket!**

Álmodozás

**308 Dárdáddal lassan szúrj le.
Még van mit tanítanom
neked**

Luma-Luma meggyilkolása

**310 A mítosz világa sohasem
távoli**

A déma

**316 Mindennek ura, ami
létezik**

Ta'aroa megszüli az isteneket

**318 A halál hatalmat nyert
az emberiség felett**

Tane és Hine-titama

**320 De a rettenthetetlen Mauit
nem tántoríthatta el semmi**

A fortélyos Maui

**324 Mit mondanál, ha
elvezetnénk a madarakat
a Húsvét-szigetre?**

Makemake és Haua

**326 Amikor kiejtem a nevét,
ő hall a mennyekben**

Mapusia és az istenek műve

**332 A vezérlő csillagokat nem
felejttem soha**

Aluluei és a hajózás
művészete

FÜGGELÉK

336 További mítoszok

344 Név- és tárgymutató

351 A címek forrásai

352 Köszönetnyilvánítás

**353 Magyarul megjelent
művek**

ELŐS

z'ó

Kevés kivétellel – mint amilyen például a nemrég felfedezett amazonasi törzsé, a piraháké – minden emberi kultúra megalkotta a mitológiáját saját eredete és a természeti világban tapasztalt jelenségek magyarázatára.

A „mitológia” szó a „történet” jelentésű görög *müthosz* és a „tudást” jelentő *logosz* összetételéből ered. A mítoszok a világ teremtéséről szólnak, vagy a végét jósolják meg – elmagyarázzák, hogyan lettek az állatok és a Föld; összekötik az emberek világát a szellemekével és az istenekével; megpróbálnak rendet teremteni a félelmetes káoszban, sőt a halál rejtelseivel is számot vetnek. A mítoszok képezik a vallások alapjait – kultúrákat határoznak meg, és rögzítik értékeit.

Az ókori civilizációk

Könyvünk jelentős részét az ókori világ mitológiai teszik ki. A civilizáció zűrzavaros kezdete idején, a Kr. e. 4. században – épp akkortájt, amikor az emberek elkezdtek városokban élni – az ókori Mezopotámiában a sumérok alkották meg az első fennmaradt panteont, amely szobrok, faragványok és szövegek formájában hagyományozódott ránk. Ez utóbbiakra példa

a *Gilgames*, amelynek címszereplője a halhatatlanság nyomába ered. Számos mítoszban jelenik meg világszerte ez a keresésmotívum. A későbbi mezopotámiai civilizációk továbbgondolták, lefokozták, sőt néha ki is selejtezték a sumér isteneket és a mítoszaikat: a hatalmas Inannából lett például a babiloni panteonban Istár, majd a föníciaiaknál Asztarté.

Más civilizációkhoz hasonlóan Mezopotámiát is alakították saját, a kozmoszt magyarázó történetei. Uralkodóit istenek vezérelték, akiknek szeszélyes akaratát a papok tolmácsolták. Az isteneket folyamatosan dicsérni és engesztelni kellett. A Marduk templomában tartott 12 napos ünnep, az Akitu során

a résztvevők a kozmosz erőinek rituális megújítására mágikus ráolvasásként skandálták a babiloni teremtésmítoszt, az *Enúma elist*.

A nagy kultúrák

A mítoszok mélyen befolyásolták a nagy történelmi civilizációk társadalmi szövetét. Az ókori Egyiptom gazdag és komplex mitológiája a káoszból létrehozott rend teremtését hangsúlyozta. Ezek a történetek igazolták a társadalom állapotát és hatalmi viszonyait, amelyben a fáraót istennek és ezért szolgálásra méltónak tekintették. Az egyiptomiak az időt ciklikusan értelmezték: társadalmuk eseményeit a mítoszok által leírt régmúlt történetek ismétlődésének tekintették.

A városállam alapítási mítoszai az ókori görög népeknél és Rómában egyaránt nélkülözhetetlenek voltak a közösséghez tartozás értelmezéséhez, az isteni tekintéllyel kötötték össze ugyanis a hazafiság és a közjó gondolatát. A több mint ezer görög polisz mindegyikének megvolt a maga alapítási mítosza és védőistene, ezek renckívül összetett és sokszor ellentmondásos mitológiákhoz vezettek. Homérosz és Hésziodosz nagyságú költők kellett ahhoz, hogy megalkossák a történetek első pánnellén összefoglalását. Homérosz eposzai

A mítoszokban a képzelet teremtményei öltönek testet.

Maya Deren

antropológus

– az *Iliász* és az *Odüsszeia* –, valamint Hésziadosz költeménye, az *Istenek születése* voltak az első és legmértékesebb kísérletek a szerteágazó görög mítoszok egységes történetbe foglalására.

Az ókori Rómában az itáliai törzsek, köztük a latinok és az etruszkok helyi mítoszai a régebbi görög történetekkel keveredtek. Vergilius Róma alapítási mítosztát, az *Aeneist* tudatosan Homérosz elbeszélő költeményeiről mintázta. Ovidius számos görög történetet mesélt újra az *Átváltozásokban*, és eredeti római istenek mítoszait is megörökítette a *Római naptárban*. A rómaiak olyan más népek isteneivel is gazdagították a panteonjukat, mint a frígiai Kübelé istenanyja, az egyiptomi Ízisz és a szír Elagabal (Sol Invictus, vagyis a „győzedelmes Nap”, aki rövid ideig Róma főistene is volt).

A mítoszok megőrzése

Az irodalom, a mítosz és a népmese közé nehezen húzható egyértelmű választóvonal, mivel számos mítosz irodalmi alkotásként őrződött meg. Az Artúr királyról szóló népmesék a kelta mítoszokban gyökeresnek, a hindu mitológia nagy alkotásai, a *Rámájana* és a *Mahábhárita* pedig az elbeszélő költészet remekművei.

Az írásbeliség előtti társadalmakban a mítoszok elő- és továbbadása szóban történt, későbbi lejegyzésük pedig esetleges volt, ami valószínűleg számos mitológia eltűnéséhez vezetett. Több mítosz egyetlen forrásban maradt fenn még az olyan írástudó társadalmakban is, mint a viking kori skandináv. Ha az *Edda*-énekek néven ismert mitológikus költemények – és Snorri Sturluson későbbi *Prózai Eddájának* – leirata elpusztult volna, akkor éppoly keveset tudnánk a skandináv mitológiáról, mint amennyit a régi britekéről.

Élő vallások

Számos törzsi nép – például a mali dogonok, a közép-indiai baigák, a Salamon-szigeteki tikopiák és a Fülöp-szigeteki ifugaók – ma is olyan világban él, amelyet a kívülállók által mítosznak nevezhető történetek hatnak át. A szójhagyomány ezekben a társadalmakban különösen erős, mint ahogyan azt az ausztráliai őslakosok bőséges mitológiája („álmodásai”), az új-guineai marind-animok démákról (teremtő szellemekről) szóló történetei vagy az észak-amerikai navahók „énekösvényei” igazolják. Mítoszaik azonban sok esetben azért nem jutottak el a külvilághoz, mert titkosak, vagy mert még senki sem gyűjtötte össze és fordította le

őket. Máskor a kívülről érkezőkkel való találkozás nyomán megsemmisítő támadás érte az őslakosok kultúráját.

A mitológia a költői képzelet tere, az egyes kultúrák történetei az alkotó készlet mélyreható kifejeződései. A mítoszok többek szimpla meséknél: történetek, amelyekben a különböző kultúrák elbeszélések a maguk számára az élet mindannyiunkat foglalkoztató, nagy rejtelmek – a születéstől a halálig, érintve mindent, ami a kettő között van. A mítoszok mindmáig a hagyományok hordozói, az emberiség szellemi és erkölcsi kalauzai világszerte. ■

A mítosz [...] a közösség szellemi birtokának fátyla által védett, gazdag jelentésvilágba helyezi az egyesek tudását.

C. S. Lewis

író, tudós, a *Narnia krónikái* szerzője

AZ ÓKORI

HELLÁSZ

16 BEVEZETÉS

Az égei- és a földközi-tengeri királyságok bronzkori összeomlásakor a háború **elpusztítja Tróját.**

Hésziadosz *Istenek születése* című műve bemutatja a görög istenek széles körének **származását.**

„A természetről” című művében **Hérakleitosz** etikáról, teológiáról és a világról értekezik.

Aiszkhülosz színre viszi a **véráztatta mítosz**kört feldolgozó trilógiáját, az *Oreszteiát*.

KB. KR. E. 1200

KB. KR. E. 700

KB. KR. E. 500

KB. KR. E. 458–430

KB. KR. E. 800

KB. KR. E. 600

KR. E. 432

KR. E. 450–400

Homérosz elbeszélő költeményei, az ***Iliász*** és az ***Odüsszeia*** a nyugati irodalom legrégebből fennmaradt művei közé tartoznak.

Az ismeretlen szerzőjű *Homéroszi himnuszok* 33 istenséget **dicsőítenek.**

Az Athénének szentelt Parthenón templom a **klasszikus görög kultúra** csúcspontja.

Szophoklész ***Oidipusz királya*** egy gyilkosságról és vérfertőzésről szóló történetben állítja szembe a sorsot és a szabad akaratot.

Az ókori görögök először kb. Kr. e. 2000-ben hatoltak be a ma nevükkel társított területre, amikor Egyiptom még nagyhatalmi időszakát élte, és a minószi Kréta társadalmi fejlődése fellendülőben volt. Az első bevándorlók, akik valószínűleg a mai Oroszország területéről, illetve Közép-Ázsiából érkeztek, a hegyes északon, délen pedig a Peloponnészoszon telepedtek le, ahol Mükéné városát kb. Kr. e. 1600-ban alapították. A Homérosz által „aranyban gazdagként” leírt mükénéi civilizáció az Égei- és a Földközi-tengeren átívelő kereskedelmi hálózatnak köszönhetően virágzott.

A palotai kultúra bronzkori összeomlásával és a mükénéi civilizáció Kr. e. 1100 körüli hanyatlásával kezdett vette a görög sötét kor. A Kr. e. 8. századra azonban mezőgazdasági

és kereskedelmi csomópontokként megjelentek az első *polis*zok (város-államok). Az ókori Hellászt a közös nyelv és az egyazon istenek tisztelete által összekapcsolt, de különálló városállamok sokasága alkotta – köztük Athénnal, Spártával és Korinthosszal. A görög vallás nem volt teljesen egységes, nem létezett olyan közös szöveg vagy tanítás, amely előírta volna az istenek helyes imádatát. A görögök mitológiája gazdagon merített elődeitől: Minótauroszt mítoszába a krétai minósziaktól vették át, a Homérosz *Iliász*ában megörökített trójai háború hátterét pedig a mükénéi korszak adta.

Athén dominanciája

A görög klasszikus kor kezdetét a hatalmas perzsa birodalom Kr. e. 479-es bukása fémjelzi. A perzsák legyőzése után Athén és Spárta

egymással háborúzott a görögség feletti uralomért. Athén nagy hatalomként számos görög mítosz helyszíne volt, az Athéné oltalma alatt álló kezdeteitől az olyan történetekig, mint Iaszóné és Médeiaé.

Számos görög mítosz az athéni drámaírók közvetítésével maradt ránk – Aiszkhülosz, Szophoklész és Euripidész Kr. e. 5. századi tragédiáiban, illetve Arisztophanész (kb. Kr. e. 446–386) és Menandrosz (kb. Kr. e. 342–291) vígjátékaiban. A görög mitológia műveikben szereplő istenei és hősei olyan későbbi alkotókat is megihlettek, mint Shakespeare (1564–1616), akinek a *Szentivánéji álom* és a *Romeo és Júlia* című műve egyaránt merít a görög mítoszokból.

Az athéni dominancia korszaka a Kr. e. 4. században ért véget, amikor a makedón uralkodó, Nagy

Euripidész *Bakkhánsnők* című tragédiája az ember **kettős természetét**, az ész és az ösztön csatáját tárja fel.

Platón *Timaiosz* és *Kritiasz* című dialógusai a **legendás város, Atlantisz** létezését említik.

Hellász **katonailag alulmarad**, és római uralom alá kerül, ami a két kultúra egybeolvadásához vezet.

Apollodórosz *Mitológia* című műve **számos görög mítoszt** és legendát őriz meg.

KR. E. 408–405

KB. KR. E. 360

KR. E. 146

KB. KR. E. 100

KB. KR. E. 370

KB. KR. E. 250

KB. KR. E. 30

KB. KR. E. 150

Xenophón *Anabaszis*-ában leírja az „aranyérintéses” **Midász király** történetét.

Apollóniosz Rhodiosz az *Argonautikában* mutatja be **Iászón** és csapata kalandjait.

Diodórosz Szikülosz 40 könyvből álló *Bibliothéké* (Könyvtár) című művében mutatja be **Daidalosz és Ikarosz** mítoszt.

Nevezetes helyeket barangol be és a **görögség lényegét** is vizsgálja Pauszaniász a *Görögország leírásában*.

Sándor kiépítette a birodalmát. Hódításai nyomán a görög kultúra eljutott egészen Kis-Ázsiáig, Egyiptomig, Mezopotámiáig és Indiáig.

A főbb istenségek

Homérosz és Hésziodosz, a költők voltak azok, akik a régebbi időkben átöröklött számtalan istenséget és hiedelmet rendbe szedték. Homérosz Kr. e. 800 körül, a mükénéi kultúra összeomlása utáni népvándorlásokat követően alkotta meg eposzait a szájhagyomány alapján. Az *Iliász* és az *Odüsszeia* saját történelemmel, panteonnal és életvezetési mintákkal ajándékozta meg a görögséget. A régebbi hiedelmeket egyre inkább kiszorító 12 főisten olümposzi családjának tagjait a két költőóriás önálló személyiséggel és külső megjeléléssel ruházta fel. Homérosz arisztokratikus, feudális társadalomban

játszódo eposzaiban – amelyek világa megelőzte az athéni demokrácia Kr. e. 5. századi születését – az istenek is kizárólag a saját vágyaik által vezérelt törzsfőkként viselkedtek.

Más, mezőgazdasággal foglalkozó ókori népekhez hasonlóan a görögök érdeklődése is elsősorban helyi volt. Így a vallási életük a számukra ismerős helyek köré szerveződött: a környékbeli dombokat, patakokat és mezőket különféle istenekkel azonosították. Mondáik vallási jelentőséggel töltötték meg a vidék minden zugát. A lét forrása számukra a föld volt: mélyéből isteni erő fakadt, amely a terményeket is táplálta. A mítoszok a mezőgazdálkodó életmód egyes vonatkozásait igyekeztek magyarázni. Az aratás istennője, Démétér lánya, a Hadész által az Alvilágban fogva tartott Perszephoné története

például a mezőgazdasági év körforgását segített értelmezni.

A kultusz születése

A Kr. e. 5. század végén sokféle misztériumkultusz alakult ki a görög világban. A legfontosabb ezek közül az eleusiszi misztériumok néven ismert, ősi mezőgazdasági kultusz volt. A középpontjában Démétér és Perszephoné, valamint a paradicsomi túlvilági lét ígérete állt. Az ázsiai eredetű Dionüszosz-kultusz vad tánccal, részegséggel és önkívülettel hódolt az istenségnek. Az istenek jól dokumentáltak, nyilvános tiszteletével szemben ezek a kultuszok titkos szertartásokat és tanításokat foglaltak magukban, amelyeket a mai napig homály fed, és amelyek az ókori római vallási hiedelmeket és mítoszokat is befolyásolták. ■

**GAIA ELŐSZÖR
MÉLTÓ PÁRJÁT
HOZTA VILÁGRA,
A CSILLAGOS ÉGBOLTOT
A VILÁG EREDETE**

DIÓHÉJBAN

TÉMA

A teremítő földanya

FORRÁSOK

Hésziadosz: *Istenek születése*, kb. Kr. e. 700; Apollóniosz Rhodiosz: *Argonautika*, kb. Kr. e. 250; Plinius (idősebb): *Természetrész*, Kr. u. 79; Apollodórosz: *Mitológia*, kb. Kr. u. 100.

TÁJOLÁS

Káosz – a világ eredeténél álló mérhetetlen, sötét úr.

KULCSSZEREPLŐK

Gaia az ősi földanya-istennő, a szilárd világ megtestesítője.

Uranosz az égisten, Gaia spontánul fogant fia; a titánok, a százkarúak, a küklpszok, az Erinnüszök és még sok más istenség és istennő későbbi atyja.

Kronosz az atyját, Uranoszt férfiaságától megfosztó titán, akit az aratással is társítanak.

“

Szült Khaosz, és lett gyermeke a sötét Éj, szült a sötét Éj, s tőle eredt a Nappal.

Istenek születése

”

Kezdetben volt Káosz, a végtelenül mély, sötét és csöndes, tátongó üresség. Hésziadosz, a görög költő az *Istenek születésében*, a világ eredetéről nyújtott leírásában a teremítést úgy mutatja be, mint a pozitív valóság bevezetését ebbe a negatívításba és hiányba. Az új valóság kulcsa a változási képesség. A Káosz semmije akár mindörökké változatlanul folytatódhatott volna, de az egyszer megszületett létezés a végtelen körforgás különféle alakzatait vont maga után – az évszakok váltakozását, az emberek egymást váltó nemzedékeit, születést és halált. Mindezeket a ciklusokat az éjszaka és a nappal eredeti elválasztása indította el, amelynek nyomán mérhetővé lett és értelmet nyert az idő.

A földanya

Az első görög istennő, Gaia a geológiai formájában tekintett föld volt – kőzeteivel és talajával, hegyeivel és mezőivel. Szilárd és mozdulatlan tünő állapotában ez a föld az új élet lehetőségével elevenedett meg. Az új elevenesség első megnyilvánulása az égisten, Uranosz volt, aki a hatalmas földanya, Gaia méhében spontánul fogant meg, és akivel később gyermekeket nemzett.

Gyermekei pozíciója ellenére Uranosz Gaival egyenlő volt. Hésziadosz szerint Gaia kimondottan azért nemzette, hogy őt „beborítsa”. Ez az egyszerű ténymegállapítás – miszerint az ég a föld felett van – nem csekély szexuális színezetet kölcsönöz viszonyuknak. A való életben a görögök ugyanolyan borzadályal tekintettek a vérfertőzésre, mint mi. Mitológiájuk azonban arra látszik utalni, hogy a lét különböző oldalai egyszerre állnak éles konfliktusban és a legszorosabb összefüggésben. Így az eget nemcsak egyszerűen

Gaia, a földanya, két isteni ivadéka között ül a kőből készült görög domborművön. A hagyomány szerint a földanya előtt tett eskü megmásíthatatlan.

a föld fölé helyezik, hanem dinamikusan és végső soron teremítően kapcsolódik hozzá, mint éjszaka a nappalhoz, sötétség a fényhez, és az élethez a halál.

Rokonság és konfliktus

Az ellentétes elvek teremítő összefonódása egyben az uralomért folytatott örök harc állapotát jelenti. Hésziadosz ábrázolásában az ősi szexuális kapcsolatok lényegileg erőszakosak. A férfi- és a női erők kiegészítik egymást, de versengenek is. Távolról sem eszményítő ez a világnézet. Uranosz ábrázolása pedig még szélsőségesebb. A zsarnok családfő nem tűr riválist – még a saját gyermekeit sem.

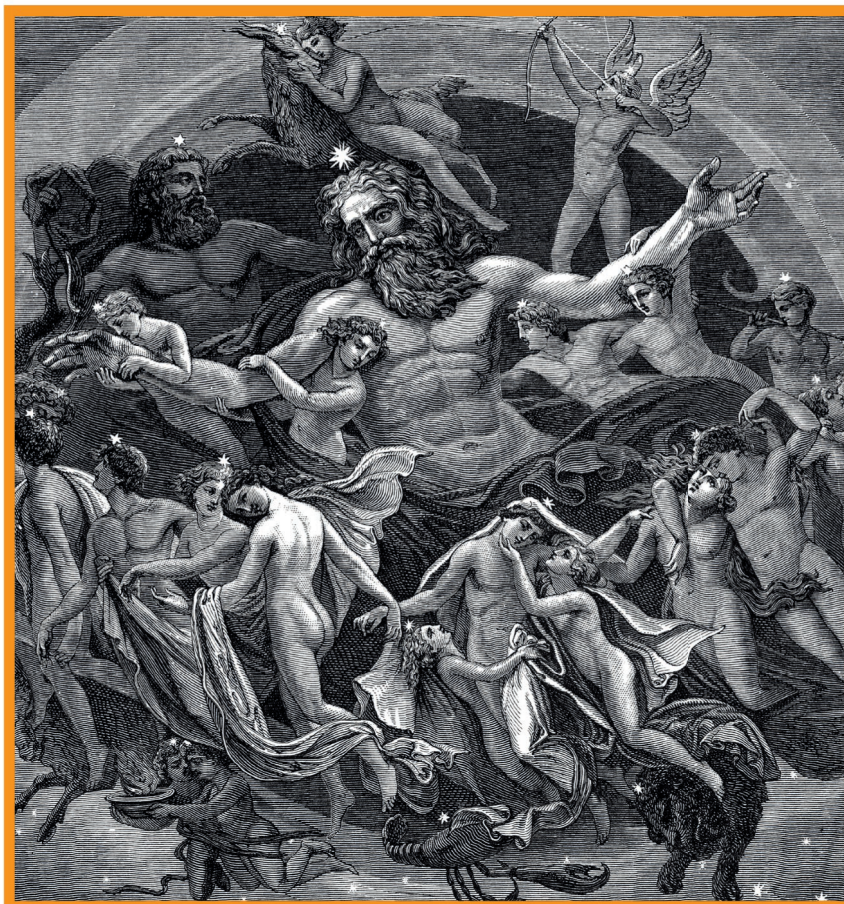
Uranosz annyira féltékeny volt a fiaira és a lányaira, hogy születésükkor mindegyre elragadta és a Föld – voltaképpen nejének teste – félreeső zugaiba rejtegette őket. Célja az volt, hogy biztosítsa a Gaia

Lásd még: Az olümposzi istenek 24–31 ■ Az istenek és a titánok háborúja 32–33 ■ Zeusz szerelmi kalandjai 42–47
■ Oidipusz sorsa 86–87

Uranosz égisten – A freskó alapján készült fametszeten Karl Friedrich Schinkel (1781–1841) porosz művész a gyermekei által körülvelt, jóságos atyaként ábrázolja őt.

feletti tulajdonjogát, a Föld teljes és örök szexuális elérhetőségét. Az utódaik ezért nem pillanthatták meg a napvilágot. Az egymás után születő csecsemők a föld bugyraiba kényszerültek.

Először a 12 titán született meg: Thétisz, Rheia, Themisz, Mnémoszüné, Phoibé és Theia, a nővérek, és Ókeanosz, Koiosz, Kriosz, Hüperion, Iapetosz és Kronosz, a fivéreik. Uranosz sorra a föld hasadékaiba tuszkolta, fogásba ejtve őket. A titánok után a három óriás fivér, a küklpszok születtek, mindegyikük egyetlen szemmel a homloka közepén. Születésükkor atyjuk őket is a föld gyomrába temette. Végül három, még erősebb óriást szült Gaia, a hekatonkheireket, akiknek a neve „százkarút” jelent görögül. »

Hésziodosz és az Istenek születése

Az ókori görög költő, Hésziodosz létezése talán maga is mítosz. Nincs rá bizonyíték, hogy valaha élt. A neki tulajdonított műveket – a Kr. e. 8–7. századokra tehető, különféle költeményeket – lehet, hogy csupán ilyen név alatt gyűjtötték egybe. Egyaránt találhatók ezek között rövid elbeszélő költemények és a fontosabb családok hősi leszármazását részletező genealógiák.

A hagyományok nyomába eredő, neve alatt fennmaradt szövegek eredetfeltáró jelentősége vitathatatlan. A genealógiai költemények az emberi világ

dolgainak eredetét tárgyalják, az *Istenek születése* pedig az istenvilág létrejöttét mutatja be, és a görög mitológiával kapcsolatos tudásunk egyik legfontosabb forrása. Hésziodosz azonban korántsem az egyetlen szaktekintély ezen a területen. Más, misztikusabb gondolkodók és költők az övétől eltérő, úgynevezett orphikus – az énekmondó Orpheusz mítosza köré szerveződő – hagyományt képviselték. Döntően azonban – immár két évezrede – a mítikus események hésziodoszi változata a legelterjedtebb.

22 A VILÁG EREDETE

A hagyomány szerint egyenként 50 fejük is volt, de bármennyire félelmetesek lehettek, Uranosz őket is a föld mélyére zárta.

A nagyratörő fiú

Gaiát, a földanyát nem csupán a testébe visszatuszkolt csecsemők okozta fájdalom gyötörte, hanem gyermekeinek elnyomása is mélyen felkavarta. Így végül fellázadt, és a fiaihoz fordult segítségért. Gyémántsarlót készített titokban – a legenda szerint törhetetlen anyagból –, és Kronosznak adta. Amikor Uranosz legközelebb fölébe kerekedett, hogy közösisülésre bírja, Kronosz előugrott a rejtekhelyéről, hogy anyja segítségére siessen, és egyetlen sarlócsapással lemetszette atyja nemi szervét.

Íme az apajogú világrend legsötétebb rémálma! Az apát nem csupán a hatalmától fosztja meg a saját fia, hanem a feleségével összejátszva még ki is heréli. Uranosz nemzőereje azonban még így sem merült ki egészen. Sebéből szétfröccsenő vére a magvával együtt szelleméleket hintett el mindenütt, ahova csak hullott, újonnan született nimfák, jó és rossz óriások tarka seregének adva életet. A vészjósló nővérek, a Fúriákként is ismert Erinnüszők például dühös, bosszúálló szellemek voltak. Nem így Aphrodité, a leggyönyörűbb istennő, aki Uranosz sebének az óceánba hullott cseppjeiből született, és az érzéki szerelem élvezeteit hozva lépett ki a habokból.

“

Isteni bórról cseppent fényes hab körülötte, abból lép ki a lány a küthérai partra először.

Istenek születése

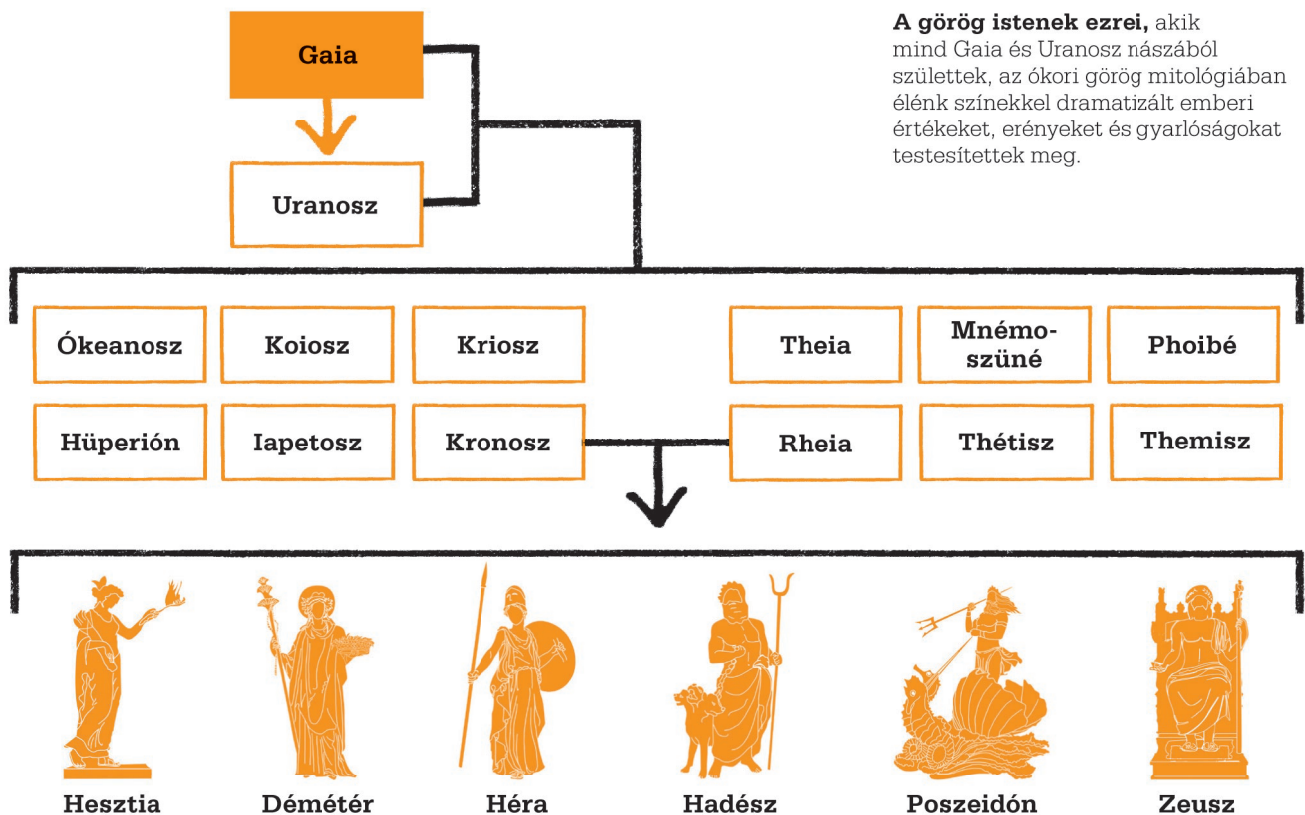
”

Mindenféle titánok

Miután testvérük, Kronosz segítségével kiszabadultak, a titánok kettős mitikus szerepet kaptak. Mindenekelőtt élő és lélegző, szerelmeskedő és harcoló személyiségek voltak. Mindegyikük a létezés egy-egy külön oldalát jelképezte, együttesen pedig a világ elrendezésének és gazdagításának egy lehetséges módját. A legidősebb lány, Mnemoszüné például az emlékezetet képviselte, mindazzal együtt, amit a történelemmel, a kultúrával és a hagyománnyal hozott az emberek életébe. Később, miután unokaöccsével, Zeusszal hál, ő szüli meg a kilenc múzsát, a tudományos és a történelmi tanulmányok, a költészet és az előadó-művészetek védnökeit.

Thétisz a fivérével, Ókeanosszal kelt egybe. Nászukból háromezer folyóisten fiú és háromezer lány, az ókeanisztok születtek. A lányok a patakok, a folyók, a tavak és

A gyönyörű Aphrodité kiemelkedik az óceánból, ahova kegyetlen atyja, Uranosz magva hullott. A (római megfelelőjét ábrázoló) Venus születése (kb. 1637) Peter Paul Rubens (1577–1640) festménye.

A görög istenek ezrei, akik mind Gaia és Uranosz nászából születtek, az ókori görög mitológiában élénk színekkel dramatizált emberi értékeket, erényeket és gyarlóságokat testesítettek meg.

a tengerek nimfái lettek. Thétisz húga, Theia is a fivérei közül választott férjet, Hüperiónt. Gyermekük: Héliosz, a nap istene és Éósz, a hajnal istennője. Héliosz és Éósz húga a holdistennő, Szeléné, bár a nagynénjének, Phoibének – Thétisz, Mnémoszüné és Theia nővérének – is köze van a holdhoz.

Themiszt, a legfiatalabb titánist az értelemmel, az igazságszággal és a világegyetem rendezettségével társították. Nővéréhez, Mnémoszünéhez hasonlóan egy ideig ő is unokafivére, Zeusz hitvese volt. Gyermekük közül a hórák – akik nevéből az „óra” szavunk ered – felügyelik az évszakok váltakozását és általában az idő mérését és múlását. Egy másik lányuk, Nemeszis egészen az erőszakos szélsőségekig vitte anyja kapcsolódását az igazságszolgáltatáshoz:

a büntetés és az isteni bosszú megszemélyesítőjeként vált ismertté.

A legifjabb titán, Iapetosz neve a „megsebez”, „átszúr” jelentésű görög *iapto* igéből származik. Az etimológiából levonható következtetéseket régóta vitatják. Az ókori költők szemmel láthatóan nem tudták eldönteni, hogy ezt a nevet sebesülése miatt kapta-e, vagy inkább azért, mert ő maga készítette az őt megsebző fegyvert. Annyi mindenestre bizonyos, hogy az ókori irodalomban mint a halandóság és egyben a mesterségbeli ügyesség istene jelenik meg.

Az apagyilkos családfő

Az ókori görög művészek Kronoszt szinte mindig az atya elleni támadás jelképével, a sarlóval ábrázolják. Fegyverének azonban prózaibb és gyakorlatiasabb jelentései is voltak.

Idővel Kronoszt tekintették a sikeres aratás isteni biztosítójának.

A kétféle szerepkör közötti összefüggés, illetve az a gondolat, hogy az egyik nemzedéknek pusztulnia kell ahhoz, hogy a következő fennmaradjon és gyarapodni tudjon, korán rányomta bélyegét a görög gondolkodásra.

Miután megölte atyját, Kronosz maga foglalta el a családfő helyét. Hatalomra jutva nővéré, Rheiát vette feleségül, és elkezdett gyermekeket nemzeni. Hamarosan azonban atyjához hasonlóan neki is rá kellett jönnie arra, hogy az emberi élet csupán a nemzedékek közötti harc által mehet előrébb. Ez a motívum vörös fonálként húzódik végig a görög mitológiai hagyományon, Oidipusz király történetében nyerve legismertebb kifejeződését. ■